

## NAVOIY G'OYALARI VA ZAMONAVIY YOSHLAR TAFAKKURI

**Karaxodjayeva Maxpuza Xamidullayevna,**

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

O'zbek va rus tillari kafedrası dotsenti,

pedagogika fanlari nomzodi

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ijodida ilgari surilgan g'oyalar va ularning zamonaviy yoshlar tafakkurini shakllantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Navoiy asarlarida aks etgan ilmga intilish, axloqiy yetuklik, adolat, vatanparvarlik va komil inson konsepsiyasi zamonaviy yoshlar dunyoqarashi bilan qiyosiy asosda o'rganiladi. Tadqiqot jarayonida tahliliy, tarixiy-qiyosiy va mantiqiy metodlardan foydalanildi. Maqola materiallari xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar talablari asosida tayyorlangan.

**Kalit so'zlar:** Alisher Navoiy, g'oya, zamonaviy yoshlar, tafakkur, komil inson, ma'naviyat.

**Kirish.** Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda yoshlar tafakkuri turli mafkuraviy va madaniy ta'sirlarga duch kelmoqda. Bunday sharoitda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yoshlar ongiga singdirishda buyuk mutafakkirlar merosi muhim manba hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov o'zining "Yuksak ma'naviyar engilmas - kuch" asarida milliy adabiyotimizning tengsiz namoyandasi, millatimizning g'ururi, sha'nu sharafini dunyoga tarannum qilgan o'lmas so'z san'atkori Navoiy hazratlari haqida shunday fikrlarni keltirgan: "Agar u ulug' zotni avliyo desak, u avliyolarning avliyosi,

mutafakkir desak, mutafakkirlarning mutafakkiri, shoir desak, shoirlarning sultonidir”. [1.47.]

Alisher Navoiy ijodi ana shunday bebaho ma’naviy xazinalardan biridir. Biz uning mo‘tabar nomi, ijodiy merosining boqiyliqi, badiiy dahosi zamon va makon chegaralarini bilmasligi haqida doimo faxrlanib so‘z yuritamiz. Uning asarlarida ilgari surilgan g‘oyalar yoshlar tafakkurini shakllantirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

### **Navoiy g‘oyalarining mazmun-mohiyati.**

Navoiy ijodida ilm, axloq, adolat, insonparvarlik va vatanparvarlik g‘oyalari yetakchi o‘rin egallaydi. Adib ilmni inson kamolotining asosi sifatida baholab, yoshlarni bilim olishga undaydi. Xususan, uning quyidagi hikmatli fikri bunga dalil bo‘la oladi:

*“Yigitlikda yig‘ilmning maxzani,  
Qarilig‘ chog‘i sarf qilg‘il ani”*[2.4].

Ushbu iqtibosda ilmning nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy taraqqiyotdagi o‘rni ham ta’kidlanadi.

Navoiy nazarida, ilimli inson jamiyatda yetakchi kuch bo‘lib, u adolat va ezgulikni qaror toptiradi. Mazkur g‘oya bugungi bilimga asoslangan jamiyat (knowledge-based society) konsepsiyasi bilan ham to‘liq hamohangdir.

### **Komil inson konsepsiyasi va yoshlar tafakkuri.**

Navoiy asarlarida komil inson — ilimli, halol, adolatli va vatanparvar shaxs sifatida talqin etiladi. Adib bu borada shunday deydi:

*“Kimki elga foyda yetkursa,  
Ul haqiqiy insondur.  
Naf‘ing agar xalqqa beshakdurur,  
Bilki, bu naf‘ o‘zungga ko‘prakdurur”*[3.5.]

Ushbu fikr shaxs va jamiyat manfaatlari uyg‘unligini ifodalaydi.

Zamonaviy yoshlar tafakkurida ham shaxsiy muvaffaqiyat bilan bir qatorda ijtimoiy mas’uliyat tushunchasi tobora kuchayib bormoqda. Shu

jihatdan, Navoiy ilgari surgan komil inson konsepsiyasi yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

### **Navoiy g'oyalari va zamonaviy muammolar.**

XXI asr insoniyat taraqqiyotida ulkan imkoniyatlar bilan bir qatorda murakkab muammolarni ham yuzaga chiqardi. Globallashuv jarayonlari, axborot oqimining kuchayishi, texnologik rivojlanish bilan birga ma'naviy qadriyatlarning yemirilishi, shaxsiy manfaatlarning ustuvorligi, yoshlar tarbiyasidagi bo'shliqlar kabi muammolar dolzarb tus oldi. Bunday sharoitda mumtoz adabiyot va buyuk mutafakkirlar merosiga murojaat qilish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Alisher Navoiy ijodi Sharq tafakkurining yuksak namunasi bo'lib, unda jamiyat va shaxs hayotiga oid ko'plab dolzarb masalalar chuqur falsafiy asosda yoritilgan. Shoir asarlarida ilgari surilgan g'oyalar bugungi zamonaviy muammolarni hal etishda ma'naviy mezon sifatida xizmat qilishi mumkin. Shu bois, Navoiy g'oyalarini zamonaviy ijtimoiy jarayonlar bilan qiyosiy tahlil qilish dolzarb vazifalardan biridir.

Navoiy ijodida markaziy o'rinni komil inson g'oyasi egallaydi. Shoir nazarida komil inson — bu nafaqat bilimli, balki yuksak axloq egasi, jamiyat oldida mas'uliyatli, adolatparvar shaxsdir. “Xamsa” dostonlarida adolatli hukmdor, fidoyi inson va vatan ravnaqi uchun xizmat qiluvchi qahramonlar timsoli orqali bu g'oya badiiy ifoda topgan.

“Mahbub ul-qulub” asarida esa Navoiy jamiyatning turli qatlamlariga murojaat qilib, ularning axloqiy mas'uliyatini ochib beradi. Shoir mansab, boylik va kuch insonni adolatdan chetlashtirmasligi kerakligini ta'kidlaydi. Bu qarashlar bugungi kunda ham ijtimoiy tenglik va adolat muammolari bilan chambarchas bog'liqdir.

Navoiy ilm-ma'rifatni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ko'radi. U ilmni nafaqat shaxsiy kamolot, balki xalq farovonligi uchun xizmat

qiladigan kuch deb biladi. Shoirning bu g'oyasi zamonaviy bilimli jamiyat barpo etish konsepsiyasi bilan uyg'unlashadi.

Shoirning teran nigohidan hech qaysi mavzu chetda qolmagan. Uning yozganlarida ota-onaning farzand hayotidagi o'rni va farzandning ota-ona oldidagi burchi haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarb hisoblanadi. Sababi juda ko'p yoshlar hozirda o'zlarini zamonaviy hisoblab, ota-ona oldidagi burchlarini unutib qo'ymoqdalar.

*“Boshni fido ayla ato qoshig'a,  
Jismni qil sadqa ano boshig'a.  
Ikki jahoningga tilarsen fazo,  
Hosil et ushbu ikkisidin rizo”[4.193].*

Bugungi kunda globallashuv jarayoni milliy o'zlik, ma'naviy qadriyatlar va madaniy merosga nisbatan turli xavf-xatarlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, yoshlar ongida begona g'oyalar ta'sirining kuchayishi ma'naviy tarbiya masalasini dolzarb etmoqda. Navoiy asarlarida ilgari surilgan axloqiy poklik, halollik va vatanparvarlik g'oyalari bu muammolarga qarshi ma'naviy immunitet vazifasini bajaradi.

Shuningdek, zamonaviy jamiyatda shaxsiy manfaatning ustuvorligi, ijtimoiy mas'uliyatning pasayishi kuzatilmoqda. Navoiy esa insonni jamiyatdan ajralmagan holda ko'radi va uning har bir harakati boshqalarga ta'sir ko'rsatishini uqtiradi. Bu qarashlar bugungi fuqarolik jamiyati va ijtimoiy hamkorlik tamoyillari bilan mushtarakdir.

Axborot texnologiyalari rivojlangan hozirgi davrda bilim ko'paygan sari ma'naviyat masalasi ko'pincha ikkinchi o'ringa tushib qolmoqda. Navoiy ilm va axloq uyg'unligini talab qiladi. Uning fikricha, axloqsiz ilm jamiyat uchun foyda emas, balki zarar keltirishi mumkin. Navoiy g'oyalari ushbu holatlarga qarshi samarali ma'naviy mezon vazifasini bajaradi. Jumladan, adibning *“Nafsni yenggan kishi — haqiqiy g'olibdir”* degan g'oyasi yoshlarni o'zini o'zi nazorat qilish va ma'naviy barkamollikka intilishga chorlaydi.

Mazkur qarashlar yoshlarni faqat moddiy manfaat emas, balki ma'naviy qadriyatlar asosida yashashga undaydi hamda ularni sog'lom hayotiy pozitsiyaga yo'naltiradi.

### **Tarbiyaviy va amaliy ahamiyati.**

Navoiy asarlarining asosiy tarbiyaviy yo'nalishi komil inson g'oyasiga qaratilgan. Xususan, "Xamsa" dostonlarida adolatli podshoh, fidoyi inson, sadoqat va vafodorlik kabi fazilatlar ulug'lanadi. "Hayrat ul-abror" dostoni axloqiy-didaktik ruhda yozilib, unda halollik, saxovat, kamtarlik, ilmga intilish kabi fazilatlar targ'ib qilinadi.

*"Adl ila olam yuzin obod qil,  
Xulq ila olam elini shod qil."*[4.220]

"Mahbub ul-qulub" asari esa bevosita pand-nasihati ruhida bo'lib, unda turli tabaqa vakillarining axloqiy qiyofasi ochib beriladi. Navoiy bu asarda insonning jamiyatdagi o'rni, odob-axloqi va muomala madaniyatiga alohida e'tibor qaratadi. Asar tarbiyaviy jihatdan hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Mutafakkir ustoz va shogird munosabatlari xususida fikr yuritish ekan, "Haq yo'lida kimki mashaqqat chekib, senga birgina harf o'rgatgan bo'lsa, yuz xazina boylik bilan ham uning haqqini ado etolmaysan", deydi:

*"Haq yo'lida kim senga bir harf o'rgatmish ranj ila,  
Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila."*[4.306]

Shoirning "Lison ut-tayr" asarida esa ma'naviy kamolot, nafsni poklash va o'zlikni anglash g'oyalari ilgari suriladi. Bu asar tasavvufiy yo'nalishda bo'lsa-da, undagi g'oyalar yoshlarni sabr-toqatli, maqsadga intiluvchan va ongli shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

*"Kimgakim insof yo'q - inson emas,  
Munsiz atvorida juz nuqson emas.  
Nokas uldurkim, o'zin komil degay,  
Komil ulkim, nuqsin isbot aylagay."*[4.301].

Navoiy merosi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Shoir asarlaridagi pand-nasihatlarni, hayotiy kuzatishlar bugungi ijtimoiy munosabatlar, ta'lim-tarbiya va ma'naviy-ma'rifiy ishlar uchun qo'llanma vazifasini bajaradi. Xususan, uning asarlaridan maktab va oliy ta'lim muassasalarida axloqiy tarbiya vositasi sifatida samarali foydalanish mumkin.

Navoiy ilgari surgan adolat, halollik va mas'uliyat g'oyalari bugungi jamiyatda davlat boshqaruvi, jamoatchilik faoliyati va shaxslararo munosabatlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Shoirning ilm-ma'rifatga bo'lgan munosabati esa yoshlarni bilim olishga, o'z ustida ishlashga undaydi.

Bundan tashqari, Navoiy asarlari til madaniyati va nutq tarbiyasi uchun ham muhim manbadir. Uning boy va nafis tili o'quvchilarda estetik didni shakllantiradi, ona tiliga bo'lgan hurmatni oshiradi.

Navoiy g'oyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilish yoshlarning milliy o'zlikni anglashini mustahkamlaydi. Adib merosidan dars jarayonlarida, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda foydalanish yoshlar tafakkurida mustahkam axloqiy mezonlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy g'oyalari zamonaviy yoshlar tafakkurini boyituvchi muhim ma'naviy manbadir. Shoir merosida ilgari surilgan komil inson, adolat, ilm-ma'rifat va axloqiy mas'uliyat haqidagi qarashlar bugungi globallashuv sharoitida o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Navoiy asarlarini chuqur o'rganish va ularning g'oyalarini zamonaviy hayotga tatbiq etish jamiyat ma'naviy taraqqiyotining muhim omillaridan biridir.

Ular yoshlarni komil inson sifatida tarbiyalash, ijtimoiy faollik va ma'naviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois Navoiy merosini yoshlar ongiga singdirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy g'oyalari zamonaviy muammolarni anglash va ularni ma'naviy asosda hal etishda muhim manba hisoblanadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Karimov, I.A. (2015). Yuksak ma'naviyat - engilmas kuch. - Toshkent:Ma'naviyat.
2. Navoiy, A. (2019). Mahbub ul-qulub.- Toshkent: Yangi asr avlodi.
3. Navoiy, A. (2018). Xamsa. - Toshkent: Yangi asr avlodi.
4. Navoiy, A. (2011). Hikmatlar.- Toshkent: O'zbekiston.
5. Navoiy, A. (2015). Nasoyim ul-muhabbat. - Toshkent: O'zbekiston.
6. Ma'naviyat yulduzlari. (2001). - Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi.
7. Yo'ldoshev, Q. (2018). Mumtoz adabiyot va zamonaviy tafakkur. Toshkent: Akademnashr.